

DESPRE UN TUMULUS LA CONSTANȚA (Un răspuns tehnic la o întrebare a D-lui Dan Slușanschi).

PETRE COVACEF

Ovidius vorbește despre existența la Tomis a unui *tumulus*, fără nici o îndoială un punct de reper important în topografia cetății. Movila de pământ se afla în interiorul cetății apărată de *întărituri* slabe cu o singură poartă¹.

Cercetarea arheologică a stabilit amplasamentul zidului de apărare din vremea lui *Ovidius*, în actuala Piață Ovidiu pe latura din spre sud a pieței², unele discuții fiind purtate încă în legătură cu conturul zidului pe toate laturile peninsulei. La vest se află monumentalul *Edificiu Roman cu Mozaic*, la est faleza liberă spre *portul turistic Tomis* și la nord se desfășoară orașul actual. Peninsula în suprafață de 17 ha se află spre sud.

Prin mijlocul pieței unde se află și statuia lui *Ovidiu*, a existat un accident natural de teren de tip viroagă, pe lângă alte *ripas*³, care a ocupat transversal est-vest, platforma centrului orașului până în primul deceniu al sec. XX⁴.

1. *** *Izvoare privind istoria României*, 1964, *Ovidius, Tristele*, V, 10, 17-18; *Tristele*, III, 14, 41; *Scrisori din Pont*, I, 8, 62. Am folosit versiunea în limba română.

2. A.V. Rădulescu, 1991. *Études byzantines et post-byzantines*, II, Buc. 1991, p. 23-29; A. Aricescu, *Pontica*, 5, (1972), p. 441: "... Tomisul..., se limita la capătul sud estic al peninsulei, având în partea ei cea mai îngustă, adică în piața în care se află azi statuia lui *Ovidiu*, zidul de incintă care proteja orașul în fața primejdiilor dinspre teritoriu."; R. Vulpe, *Pontice*, 2, 1969, p. 161: "... orașul Tomis, ocupând de la origine partea peninsulară...", (plasează totuși înălțimea, tumulul ca sens vag în textul antic, pe panta care urca din peninsula spre zona continentală a orașului, n.n.); V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, AARMSI, extras, p. 17 (Plasează în a doua variantă tumulul, pe capul înalt al malului abrupt al peninsulei orașului, n.n.); Arhivele Naționale filiala Constanța, fond. *Primărie*, D. 48/1912, f. 47. Raportul primarului T. Cănanău adresat M. Int. Buc., la 19 nov. 1911: pct III. "Până acum s-a ajuns la 5 m adâncime asupra zidului cel mai în aval..." (deci s-a dat de un zid n.n.); *idem*, f. 36: "... au început săpăturile fundațiilor (la clădirea Palatului comunal, actualul sediu al M.I.N.A. Constanța n.n.) și aproape în mod continuu săpăturile se fac în piață, afară de zidurile vechi care sunt din distanță în distanță."

3. *Ovidius, Scrisori din Pont*, I, 3, 52.

4. Z. și P. Covacef, S.C.I.V.A. 2, 44, 1993, p. 197 - 207; Arhivele Naționale filiala Constanța, fond *Primărie*, D. 48/1912, f. 50. Reclamația trimisă la M. Int. Buc., de un grup de 312 cetățeni: "... locul unde este ales (amplasamentul n.n.) este singura răpă din orașul Constanța, ..., iar teren sănătos nu s-a găsit nici după 5 m de sondaj făcut în fundul răpei, ..."; *idem*, I 48. Raportul primarului T. Cănanău adresat M. Int. Buc., la 19 nov., 1911, pct. IV: "în privința locului ales (pentru clădirea Primăriei) este terenul cel mai central al orașului Constanța în Piața Ovidiu, ..., răpa de care se vorbește..., constă în două străzi înclinate *Thetis* și *Neptun*, care erau proiectate de predecesorii mei a se rambleia spre a face o piață mai mare și a o înfrumuseța". A. Aricescu, *op. cit.*, *loc. cit.* "... loc mai înalt de formă rotunjită, mărginit spre continent de o depresiune."; M.D. Ionescu Dobrogeanu, 1904, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, la notă p. 597 citează din von Moltke, "Șanțul era adânc de 5 m, larg de 20 la gură, captusit cu zid în escarpă și contraescarpă" și "... orașul avea 3 coline care puteau să intre în sistemul de apărare al orașului. Pe una se face o construcție de apărare dar e nesustinută de restul apărării".

Traseul antic al zidului de apărare folosea cu dibăcie, *ingenioque loci*, acest obstacol natural.

Locul foarte strâmt și adâncimea viroagei, *râpele laterale ... , ale pietei, înălțimea zidului ... , făceau ca dușmanul să dea târcoale porții ... , săgețile să sboare peste zid ... , cu trageri cu arcul mai de departe ...*⁵, incomodând pe atacatori.

Forajele geotehnice actuale executate de Institutul de Proiectări, arată pe verticala întregii suprafețe a pietei, straturi de umpluturi cu resturi arheologice rulate, pe adâncimi ce încep de sub caldarâm până la cote de 16 m de o parte și de alta a scurgerii de la est din viroaga amintită⁶ (Fig. 1-5).

Viroaga s-a creat ca urmare a unui accident geologic, în care o placă din calcarul continental a alunecat spre sud și prin frecare cu roca de bază s-a răsturnat⁷, formând o insulă izolată care este partea peninsulară a orașului. La contactul dintre continent și insulă, s-au acumulat depuneri eoliene quaternare peste intercalații de argilă mai vechi, spălate și erodate de apele pluviale ce coborau pe panta de la nord și de izvoarele din subsolul calcaros al orașului⁸.

Într-o vedere a Constanței de la mijlocul sec. XIX-lea⁹, (fig. 6) –, în care orașul aproape nici nu mai există din cauza distrugerilor provocate de diferitele războaie, se distinge clar o movilă de 2-3 m înălțime, pe care s-a montat un steag. Nu ne îndoim de faptul că desenatorul a reprodus fidel situația de pe teren.

Avansăm ipoteza că este vorba de tumulul pomenit de Ovidius, o movilă aplatizată de vreme, bine conturată și vizibil înierbată, menținută strategic în timp de toți apărătorii cetății.

Movila creată artificial, folosea ca punct de observare cu o vizibilitate spre laturi limitată, numai spre cele două faleză de est și de vest, fiindcă, ... *alarma deși nu se dădea imediat, dușmanul ajungea repede la poarta cetății*¹⁰.

De neînțeles este totuși, cum se face că administrația tomitană a lăsat neastupată viroaga amintită prin mijlocul pietei, după construirea galeriei subterane¹¹, martore fiind cotele de construcții de la clădirea Edificiului Roman cu Mozaic.

Nivelul platformei cu mozaic roman + 12,60 m.

Nivelul pragului de la intrarea astupată în epocă, din dreptul câmpului C7 al zidului antic, + 13,20 m. Probabil intrarea s-a astupat tocmai datorită ploilor torențiale care atunci ca și azi, au inundat temporar covorul cu mozaic.

După astuparea intrării și supraînălțarea terenului adosat edificiului, s-a construit un canal colector al apelor de ploaie. Canalul cu pantă spre viroaga adiacentă monumentului, se află cu 1,80 m peste cota covorului de mozaic în dreptul C 5 și pătrunde cu 35 cm sub cota covorului de mozaic din dreptul câmpului C 10¹².

Cota fundului viroagei ce deversa lateral spre cele două faleză, de est și de vest,

5. Ovidius, *Tristele*, IV, 1, 77-78, și V, 10, 22, *Scrisori din Pont*, I, 2, 24-25.

6. Z. și P. Covacef, 1993, *Noi ipoteze ...*, Fig. 3-4, Profile geologice prin piața Ovidiu, forajul F. 232 S și F. 233 N.

7. C. Brătescu, *An. Dob.*, 1926, p.65 – 72; Z. și P. Covacef, *op. cit.*, p. 203–204.

8. Z. și P. Covacef, *op. cit.*, p. 204.

9. *** , Pontice, I, 1968, foto 45: 1854 – Constanța. "La place de Custendjé, évacuée per les Russes, après la paix d'Adriânopole." Desen de Dusault. "L'illustration", Paris, 1854, T, I, p. 396.

10. Ovidius, *Tristele*, T. IV, 1, 75.

11. Gh. Papuc, *Pontica*, 15, 1982, p. 161-167; M. Botzan, 1984, *Apele în viața poporului român*; idem, 1968, *Începuturile hidrotehnicii pe teritoriul României*, p. 74-79.

12. *** , Edificiul Roman cu Mozaic, caietul de șantier 1, Descriere Mozaic. Arhiva M.I.N.A. Constanța, inv. I. 3, 2, p., 26 – 35.

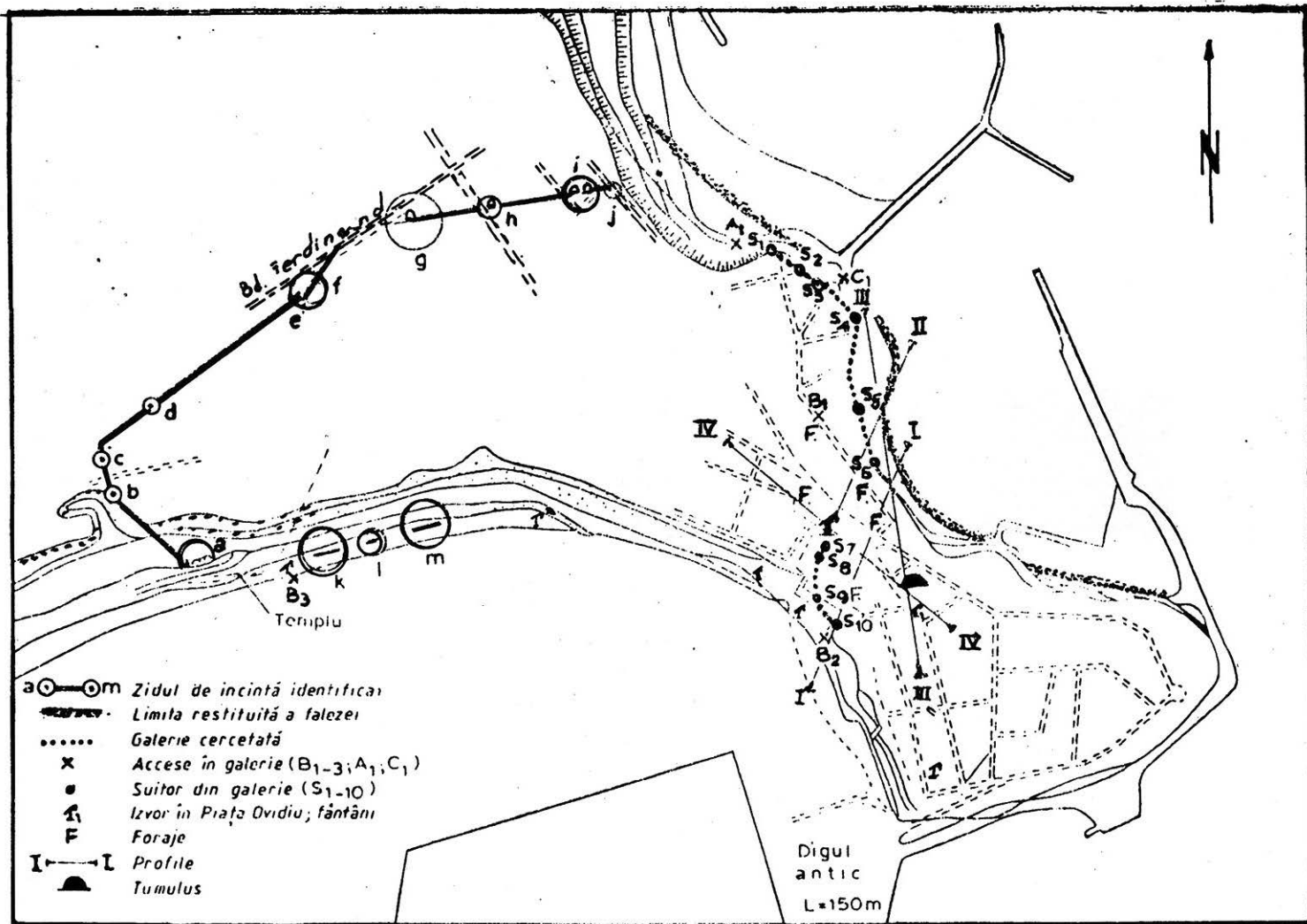

Fig. 1. Tomis în sec. II - VI. Restituire topografică.

Fig. 2. PROFIL GEOLOGIC Nr. I-I
Sc. 1:500

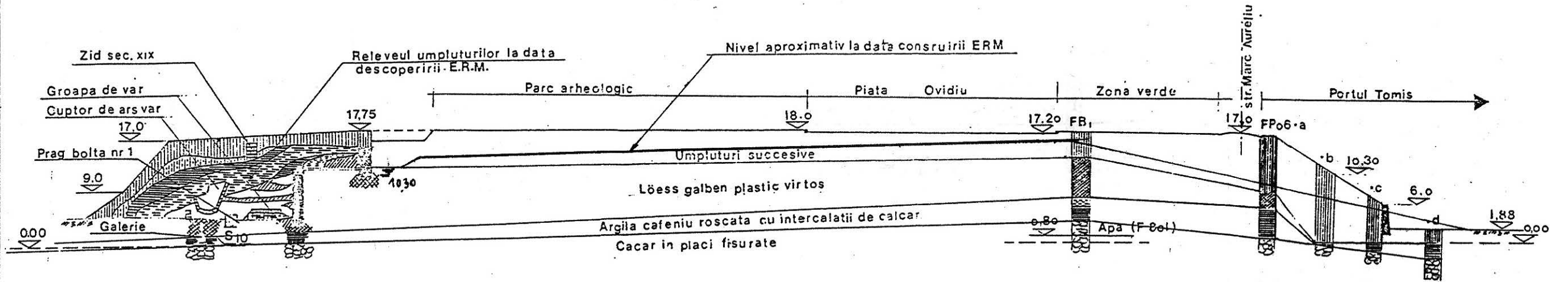

Fig. 3. PROFIL GEOLOGIC Nr. II-II

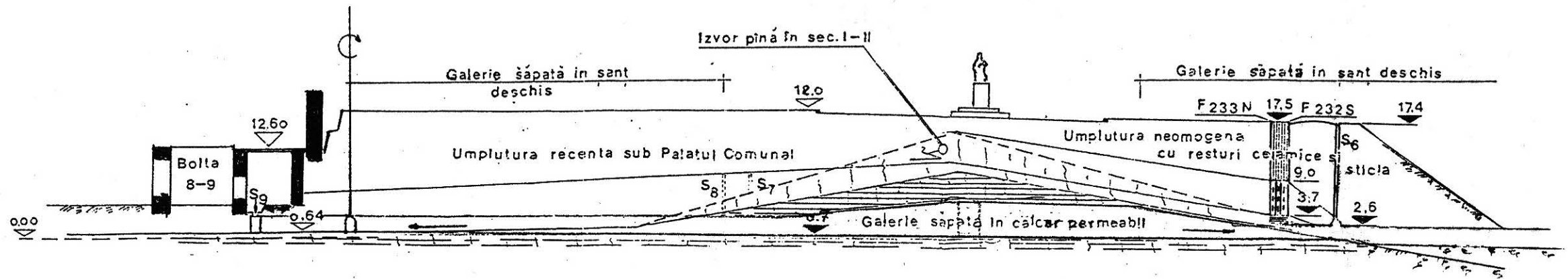

Fig. 4 PROFIL GEOLOGIC Nr. III - III PE Str. MARC AURELIU
PRIVIRE DIN PIATA OVIDIU

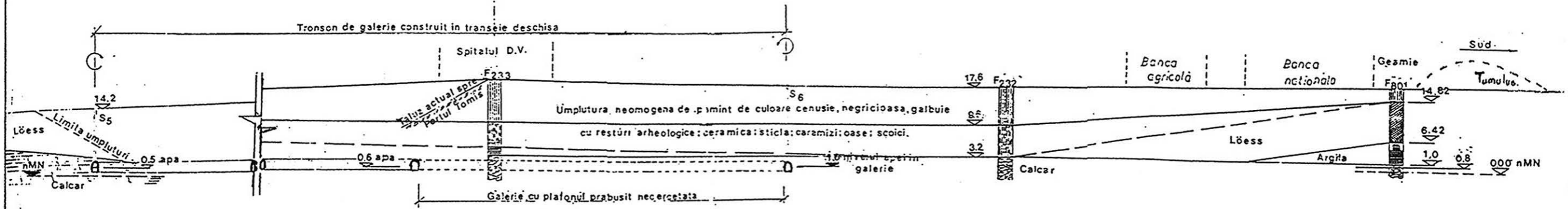
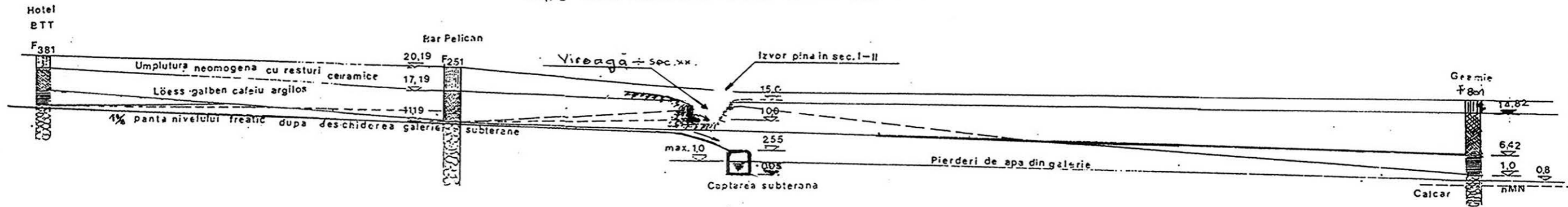

Fig. 5 PROFIL GEOLOGIC IV - IV NORD - SUD PRIN PIATA OVIDIU

s-a aflat sub nivelul de vărsare al canalului adosat¹³.

Coroborând aceste cote cu imaginea din fig. 6, apreciem că baza movilei, probabil și a platformei zidului cetății, s-a aflat la 12 – 13 m, aproximativ cota pragului edificiului, având în față o viroagă destul de lată și netaluzată de 1-2 m adâncime. Un obstacol greu de trecut pe jos sau călare.

Dacă obstacolul a rămas tot timpul prin piață ca un șanț de apărare, atunci ce motiv ar fi avut apărătorii cetății să distrugă movila, un punct de reper important în topografia cetății, un veritabil bastion înalt de pe care atacatorii erau dominați.

Analizând și alte documente antice ulterioare lui Ovidius, este posibil ca în spatele unor astfel de fortificații ale Tomisului din sec. IV, după cum istorisește Zosimos, ... *Gerontius comandantul soldaților romani, după ce a deschis porțile* (cu sens figurativ, n.n.), *i-a atacat pe barbarii aleși de împărat, înalți de statură* (de ce ?, nu cumva din cauza platformei joase a terenului de atac din fața zidului, n.n.) *în timp ce ceilalți apărători* (tomitani n.n.) *priveau de pe ziduri* (înălțimi ale locului n.n.), *cum acesta se luptă și învinge, barbarii care scăpară refugiindu-se într-o clădire a creștinilor cu drept de azil*¹⁴. Probabil bazilica creștină de pe str. Traian.

Dacă zidurile au fost distruse de evenimentele ulterioare lui Ovidius, nici un militar nu va renunța la o asemenea redută folositoare și în atac și în apărare, motiv care a asigurat menținerea movilei timp de secole.

Astăzi piața este sistematizată la cota +17.20 – 18 m și nivelarea platformei a înglobat și movila¹⁵.

După topografia terenului inconjurător, localizăm creasta movilei la începutul str. Arhiepiscopiei (Muzeelor), conturul de la bază fiind în curtea geamiei, sub clădirea din fața geamiei și spre vest sub blocul A, la 1 m sub pavaj. Cercetările arheologice din anii 1960 au identificat un tronson de zid puternic transversal pe stradă și perpendicular pe blocul A¹⁶.

Alte cercetări arheologice de salvare efectuate recent pe strada Remus Opreanu și în fața Băncii Naționale, au dovedit că în diferite perioade de locuire, ulterioare lui Ovidius, zona a fost nivelată cu pavaje de bună calitate, chiar sub actuala tramă stradală la adâncimea de 2 m¹⁷.

Movila de pământ neordonată din stânga vederii și altele din spatele movilei, reprezintă acumulări ulterioare de umpluturi.

Ovidius știa că dacă nu va fi rechemat la Roma, va fi înmormântat într-un tumul, *ante oppidi portam in loco maxime celebri* și își exprima teama că va fi îngropat într-o movilă construită superficial. Dar băștinașii au compătimit soarta și suferințele poetului având grijă să respecte într-un fel memoria poetului.

13. Z. și P. Covacef, *op. cit.*, Fig. 4, profilul II – II, cota izvorului din mijlocul pieței + 10 m; Arhivele Naționale filiala Constanța, fond **Primărie**, D. 48/ 1912, f. 22: (Scrisoare către antreprenor, n.n.), "Cota la care se va opri betonarea va fi 7, 12 m (sub nivelul tomitan, n.n.) sau 10,80 m (+n.n.), la linia însemnată pe plan sub denumirea de orizontală (fundul viroagei n.n.)."

14. ***, **Fontes Historiae Daco – Romanae**, Zosimos, **Istorie contemporană**, IV, 40, p. 317, Versiunea în limba română; A.V. Rădulescu, *op. cit.*, **loc. cit.**; I. Stoian, **Tomitana**, p. 51-53.

15. ***, Arhivele Naționale filiala Constanța, fond **Primărie**, D. 48/1912, f. 48. Raportul primarului T. Cănanău adresat M. Int. Buc., la 19 nov. 1911; pcl IV. "... Pentru a grăbi înfrumusețarea acestei piețe ce în orice caz urma a se rambleia, am decis construirea Palatului Comunal pe ea.;"

16. ***, Raport de săpături Tomis 1960. Arhiva M.I.N.A. Constanța.

17. Observații personale de pe șantierul arheologic din zona Băncii Naționale condus de T. Cleante. Cu mulțumiri.

Oare nu ar fi posibil ... ?

Ar fi un motiv în plus ca prin tradiția cultului roman al morților, movila să se păstreze de generațiile romanizate care au urmat lui Ovidius, de la a cărui moarte vom comemora peste câțiva ani două milenii.

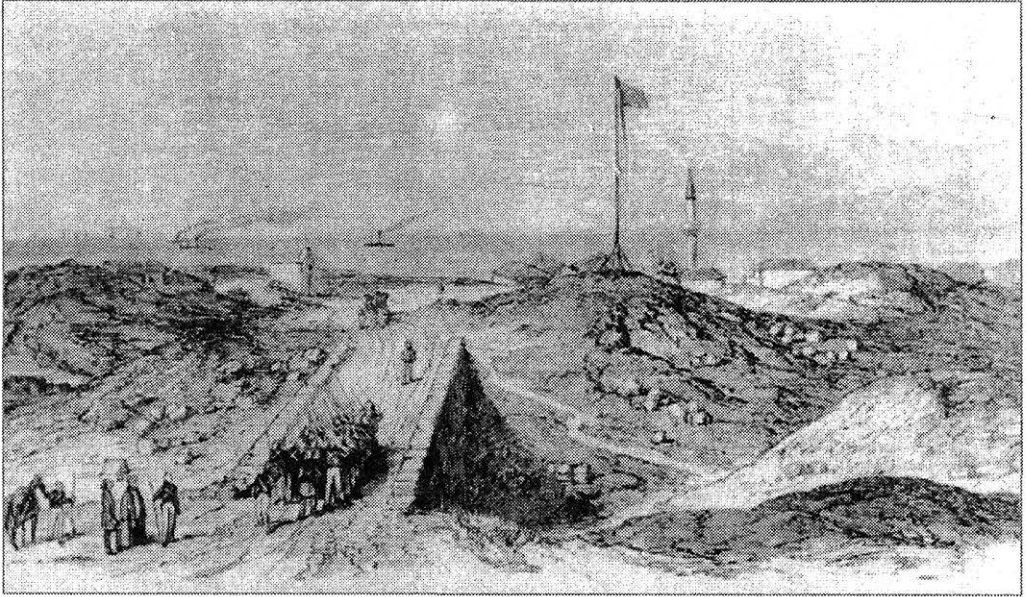

Fig. 6. Constanța 1854.

"La place de Custendjé, évacuée par les Russes, après la paix d'Adrianopole." Desen de Dousault. "L'Illustration", Paris, 1854, T, I, p. 396. Clișeu în inventarul M.I.N.A. Constanța, inv. 40/5294.

UN "TUMULUS" À CONSTANTZA

– Résumé –

L'auteur a pour point de départ une lithographie du XIX-e s., de Constanța – publiée dans "L'Illustration". On y aperçoit une butte et il suppose que celle-ci corresponde à l'endroit, défini par Ovide dans "Tristia" comme "tumulus".

Cette supposition lui permet de faire une série de parallèles entre les données techniques et les côtes actuelles du terrain avec le texte ovidien, ce qui le conduit à localiser la butte qui s'est conservée à travers les siècles dans le même endroit, dans l'espace de la presqu'île tomitaine.